

MEGOLDATLAN A DILEMMA: HAZA ÉS HALADÁS

1956: MA IS ÉRVÉNYES

A jelenkor története kényes kutatási téma. Nem is sokan vállalkoznak arra, hogy életüket a jelennel érintkező történelmi idők összefüggéseinek föltárására áldozzák. Belényi Gyula jelenkortörténésszel, a József Attila Tudományegyetem adjunktusával 1956 jelentéseiről és máig visszhangzó üzenetéről beszélgettünk.

– *Forradalom és szabadságharc. E terminológiával élünk 1848 és 1956 minősítésekor egyaránt.*

– Mert a két időszak között nagy a hasonlatosság! Az ország ugyanazon történelmi problémák megoldása előtt állt. Mégis eltérő, bár „rokon” terminológia használata lenne indokolt. Nemzeti függetlenségi küzdelem és társadalmi korszerűsödésért folytatott harc volt 1956 tartalma.

– *Ma már nyíltan lehet arról beszélni, ami akkor a tudat legmélyére szorult: Magyarország függő állam. De mi vezetett 1956-hoz?*

– A Vörös Hadsereg nyomán a kelet-európai gazdasági-társadalmi modell nyomult Közép-Kelet-Európába. Nem volt korszerű az a rendszer, kapitalizmus-kor előtti jellemvonásokkal, az egész polgári szabadságjog rendszert tagadta. Hasonlóképp a parlamentáris demokráciát, az önkormányzatiságot, az állam-hatalmi ágak elválasztását. A népszuverenitás helyett közvetlen, fegyveres elnyomást vezettek be. A hatékony gazdasági rendszerek alapfeltételeit, a magántulajdont és a piacgazdaságot is tagadta és felszámolására törekedett. A piac helyett a gazdasági tevékenységet óriási bürokrácia koordinálta: két és félszeresére nőtt az állami hivatalnokok száma 1938-hoz képest. A gazdasági tradíciókat és adottságokat figyelmen kívül hagyta. A szellem, a kultúra és a művelődés terén, akárcsak a politikai életben elengedhetetlen

sokszínűséget, a vélemények és törekvések szabad áramlását teljesen lehetetlenné tette. Tagadta a nemzeti eszmét. Félrevezető ideológia nyomán a magyar nemzeti probléma legalapvetőbb eleméről, az országhatárokon kívül rekedt magyar kisebbségről évtizedeken keresztül beszélni sem lehetett. Folytonosan és kitarítóan a nacionalizmus, a sovinizmus és a fasizmus vádjával illették a magyar társadalmat. A 900 ezer hadifogolyról sem lehetett beszélni. Mindez társadalmi méretben a vélemények elfojtásához vezetett.

– Az ötvenes évek közepére szavahihetőségi válságba került a rendszer?

– A közélet időszerű erkölcsi és etikai kérdéseit Nagy Imre vita-iratokban vetette föl. Többek között kijelentette: a magyar néptől idegen vezetők szerint a szocializmushoz az elnemzetlenítés útján vezet az út, holott a szocializmus sokszínű, nem uniformizált világ. Mindez a társadalmon belüli feszültségre utalt. A „Lobogókn, Petőfi”-féle jelszavakkal, a Habsburg és németellenes célokat szolgáló propagandával a kuruckodás, a kossuthi hagyományok felszíne mögött a közellátás problémáinál súlyosabb volt a rendszer szavahihetőségi válsága. Nem volt még egy annyira munkásellenes rendszer, mint a Rákosi-féle, holott a munkásosztály hatalmáról zengett! Megdöbentő nyomorról tanúskodnak a dokumentumok: 1953-ban a vidékről Pestre ingázó munkások hétköznap az utcán háltak, felük keresete havi 600 forint, miközben a fogyasztói árak 1948-hoz képest több mint kétszeresére nőttek; a munkafeltételek olyan rosszak voltak, hogy mindennaposnak tekinthetők a munkahelyi balesetek, melyeknek fele halálos volt... E tapasztalatokat szembesítették az emberek a sikerpropagandával, s kialakult és elmélyült a rendszer szavahihetőségi válsága.

– A párhuzam 1848 és 1956 között mennyire valós?

– Több és kevesebb is '56 '48-nál. Hiszen '56 csupán 13 napig tartott, vagyis nem bontakozhatott ki ez a forradalom. '56 annyiban több, hogy a magyar történelem kiemelkedően legnagyobb tömegtüntetésével indult. Ez az ösztönös felkelés azt igazolja, hogy a totális diktatúrával az egész társadalom elégedetlen volt.

– A diákság kezdte ezt is, azt is. A vidék szerepe mindkét történelmi folyamatban jelentős. Mi, szegediek különösen hangsúlyozzuk: '56 Szegeden kezdődött.

– Több ponton, többek között a MEFESZ szegedi újjáalakításával kezdődött '56. „Mindenkinek szem a láncban” – mondja Illyés. De azt is, hogy „Eszmélnél, de eszme csak övé jut eszedbe”, vagyis a rendszer ellen érvelők is a hatalmon lévők szókincsét használták. A szegedi diákság az első olyan megmozdulást szervezte, mely az államhatalom engedélye nélkül hozott össze tömeget. Az itteni szembeszegülés ellenére mégis a budapesti műszaki egyetemistákhoz köthető '56 októberére. Ennek oka egyszerű: az ország oly Budapest-centrikus, hogy a fontos eseményeknek is ott kell történniük.

– A hatalom hogyan viszonyult a fergeteges, néptömegeket megmozgató '56-hoz?

– Farkasszemet nézett a társadalommal a hatalom október 28-ig. Nagy Imre is azt mondta, hogy ellenforradalom zajlik. A szovjetek és a Nagy Imréék közötti megbeszélések eredményeként változik a történetek megítélése: akkor hangzik el részéről, hogy ez „ezeréves történelmünk kiemelkedő eseménye, nagy, demokratikus mozgalma”. A társadalmi összefogás függetlenségi és korszerűsödési mozgalom volt. De nem fejlődhetett ki.

– Hogyan hatott '56 a leverését követő szocialista rendszerre?

– A hatás a felszínen nemigen mutatkozott. De a mélyben megragadható. A durva megtorlás korszaka zajlott, de mellőzni igyekeztek a politikai kalandorságot, a doktrinerséget. A hatalom nem ingerelte, nem hívta ki maga ellen oly mértékben az embereket, mint a Rákosi-rendszer idején. Bizonyos „'56-os vívmányokat”, például a begyűjtési rendszer megszüntetését is átvette. A polgári parlamentáris demokrácia visszaállítására is kísérletet tettek. De meg kell jegyezni: az 1848-as forradalom vívmányaiából a Habsburgok az abszolutizmus korában sokkal többet megvalósítottak, mint 1956 után Magyarországon a Szovjetunió támogatta rendszer. Ez egyrészt a szovjet típusú diktatúra természetével is magyarázható, illetve azzal, hogy '56 nem pörgött ki, igazi természete és törekvései sem derültek ki. Óriási esélyt kínált 1956 a nyugat-európai, az észak-atlanti centrumhoz való felzárkózásra, az Ausztria vagy

Finnország képviselte módon. Viszont a birodalmi szemlélet döntött, s Magyarország abban az érdekszférában ragadt, ahonnan 1956-ban kitörni készült.

– A szovjet csapatok kivonása Magyarországról, az általános és titkos választójog alapján történő választás olyan követelése volt 1956-nak, mely politikai program csak a '89-es '90-es fordulat eredményeként kapott szabad utat. De a rendszerváltozásnak nevezett átalakulás megvalósította-e '56 követéseit?

– Erre hivatkoztak, az '56-os ideológiára alapozva teremtették meg azt a megváltozott rendszert, mely 1990 körül kialakult. De e mögött nagy népmozgalom nem volt. Az 1990 körüli váltás – s ezt ki kell mondani – a Szovjetunió összeomlásának következménye! Hogy előzetesen milyen egyeztetések, a hatalomátrendeződségnek milyen finom játékaik voltak, legfeljebb sejteni lehet. Például egy amerikai diplomata visszaemlékezéseire utalok, aki elmondja: a '70-es években Göncz Árpád már rendszeres vendég volt az amerikai nagykövetségen... Az 1994-es reagálás a társadalom részéről arra utal, hogy a rendszerváltozás mögött valóban nincs tömegmozgalom.

– A negyvenedik évfordulón '56-ot a politikusok hivatalosan mint ideológiájukat meghatározó történelmi eseményt ünneplik; az egykori '56-osok elégedetlenül, csalódottan emlékeznek a történetekre, mondván: az akkori követelések jó része ma is érvényes.

– Valóban! Különösen, ha azt vizsgáljuk, a világfejlődés centrumához való felzárkózás útján mennyit mentünk előre! Magyarország pénzügyi helyzete kételyeket támaszt szuverenitásunkat illetően. A gazdasági és privatizációs stratégia ezek lényegén nem változtat.

– A legutóbbi magyar forradalom, 1956 történelem vagy a jelent magyarázó közelmúlt az egyetemi diákok számára?

– Tananyag, s nem átvett családi élmény 1956. Olyan hosszú volt az elfojtás időszaka, hogy akik eleven élményként beszélhetnének róla, azok számára az emlékezés nem hat relevációként.

– Ön Szabadkán és Debrecenben is beszédet mondott a 40. évforduló alkalmából. Mi az, ami nekünk ma a legfontosabb, mikor '56-ra emlékezünk?

– A nemzeti szuverenitás. Hogy magunk gondolkodjunk magunkról, a dolgainkat a magunk felelősségére intézzük, mert a következményeket is csak mi viseljük. Lehetséges az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozás, de ez nem evidencia; érvek, és ellenérvek felsorakoztatása után kellene döntenünk. Aztán az is fontos, hogy korszerű társadalmi és gazdasági berendezkedési pályára állítsuk az országot. Mert az az út, melyen most járunk, a latin-amerikai országok nemkívánatos modelljét eredményezheti: a vékony és gazdag elit alatt nagyon szegény, manipulált tömeg húzódik, a köztes középosztály nélkül.

– Tehát azért is fontos '56 követeléseit újra és újra fölidéznünk, hogy korrigáljuk magunkat?

– Minden keletkező és létező politikai mozgalom a múltban keres eszmei támaszokat. Ezek között egy lehet 1956. De a mai konkrét kérdések megoldásához '56 sem ad közvetlen kulcsot! Ellenben ráirányíthatja a figyelmet azokra a tartós tendenciákra, melyek meghatározzák múltunkat és jelenünket. Ilyen például – Kölcsey szavaival – a „haza és haladás” dilemmája, amit '56 ismételt, de ma is érvényes.

Délmagyarország, 1996. október 24.